

Finestra oberta

**LA QUALITAT EN LA PARTICIPACIÓ:
ORIENTACIONS PER A L'AVALUACIÓ
PARTICIPADA**

Laia Jorba, Joel Martí i Marc Parés

Desembre de 2007

FINESTRA OBERTA | 51

Edició: Fundació Jaume Bofill
Provença, 324. 08037 Barcelona
Tel. 93 458 87 00
Fax 93 458 87 08
fbofill@fbofill.cat
www.fbofill.cat

Impressió: Alta Fulla · *Taller*
Dipòsit Legal: B. 56676-2007
ISBN: 978-84-85557-71-4

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	5
Què és el que volem avaluar?	6
Per què avaluem?	7
MARC CONCEPTUAL	10
Aproximacions a l'avaluació	11
Què s'avalua exactament?	14
DISSENY D'AVALUACIONS PARTICIPADES	17
És adequat fer una avaluació participada?	17
Quan fer l'avaluació?	18
Qui forma part de l'avaluació?	19
Fases de l'avaluació	23
I. Preparació de l'avaluació: el marc general	24
II. Definició dels criteris i preguntes d'avaluació	26
III. Definició de l'estratègia d'obtenció de la informació.....	29
IV. Obtenció i processament de la informació	37
V. Valoració de la informació obtinguda i definició/redefi- nició d'accions.....	39
CONCLUSIONS	42
ANNEX. CRITERIS PER A L'AVALUACIÓ de processos de participació..	44
<i>Context (Com s'emmarca el procés?)</i>	45
<i>Participants (qui participa?)</i>	46
<i>Temàtica (Sobre què es participa?)</i>	46
<i>Mètode (Com es participa?)</i>	47
<i>Conseqüències</i>	47
BIBLIOGRAFIA	49

INTRODUCCIÓ

En el número 43 d'aquesta mateixa col·lecció, Eva Anduiza i Sergi de Maya l'any 2005 feien una proposta d'indicadors per a l'avaluació de processos de participació ciutadana, és a dir, aquelles iniciatives, majoritàriament d'àmbit local, que promouen que ciutadans i ciutadanes prenguin part en la definició i desenvolupament de les polítiques públiques. Fruit de l'aplicació pràctica de la proposta d'indicadors d'Anduiza i de Maya, de diverses reflexions dutes a terme en el marc de l'Observatori Internacional de la Democràcia Participativa (OIDP), en les Jornades "Avaluant la Participació Ciutadana" (Barcelona, 1-2 de febrer de 2007), i de diferents treballs acadèmics¹ centrats en l'anàlisi de la qualitat de la participació, aquesta publicació vol oferir orientacions conceptuals i metodològiques per a l'avaluació d'aquests processos, i, particularment, respecte de la forma que creiem més pertinent i coherent amb la seva naturalesa: l'avaluació participada, és a dir, aquella que incorpora la implicació de diferents agents locals al llarg del seu desenvolupament. Abans, però, d'aquestes orientacions, és important preguntar-se en quin àmbit ens movem, és a dir, què es pretén avaluar i quins són els objectius que es persegueixen amb aquesta pràctica.

Aquesta publicació vol oferir orientacions conceptuals i metodològiques per a l'avaluació de processos participatius.

1. Ajangiz, 2007; Anduiza i de Maya, 2005; Font i Blanco, 2003; Fundación Kaleidos.red, 2006.

Què és el que volem avaluar?

La participació ciutadana pot desenvolupar-se a diferents escales territorials i en diferents nivells de govern (local, autonòmic, estatal, etc.). Tanmateix, el món local és on, els darrers anys, s'han desenvolupat més esforços per impulsar iniciatives innovadores que vagin més enllà de les formes clàssiques de participació (electoral, acció col·lectiva des dels moviments socials, etc.).

Així, i centrant-nos en l'escala local, podem identificar diferents formes en què aquesta es concreta:

Tant els sistemes estables de participació com els processos participatius, els mecanismes de participació o la participació no institucional són susceptibles de ser avaluats.

a) Els sistemes estables de participació: tot allò que constitueix la forma d'organització permanent de la participació en un municipi (participació electoral, òrgans consultius, ple municipal, etc.).

b) Els processos participatius: plans, projectes i actuacions sotmeses a participació de la ciutadania a través d'un procés d'una certa durada pensat amb la finalitat de promoure-la.

c) Els mecanismes de participació: instruments puntuals utilitzats per a la participació ciutadana com són tallers, consultes ciutadanes, etc. amb un objectiu més delimitat. Un procés participatiu com els definits en el punt anterior pot incloure múltiples mecanismes al llarg del seu desenvolupament. El concepte *procés participatiu* pot fer referència al punt b o ser una nota genèrica.

d) La participació no institucional: mobilitzacions i accions diverses impulsades des de la ciutadania (més o menys organitzada) al marge de les institucions, amb l'objectiu d'incidir en l'esfera pública.

Totes aquestes formes de participació ciutadana en el món local són susceptibles de ser avaluades.

Òbviament, el tipus d'avaluació variarà en funció de si el que s'avalua és una o una altra forma de participació, de la mateixa manera que poden també variar altres factors: la temàtica sotmesa a participació i el seu abast, a qui s'adreça, el context social i polític en el qual es duu a terme, etc.

En aquesta publicació ens centrarem en concret en l'avaluació de processos institucionals de participació ciutadana. Tanmateix, moltes de les reflexions que aquí es presenten també poden ser útils per a l'avaluació d'altres formes de participació.

D'altra banda, i en tant que la participació és un mitjà per definir i desenvolupar determinades accions i canvis vinculats als àmbits sobre les quals es participa, l'impacte d'aquests canvis sobre la realitat social també és, evidentment, avaluable, però l'objectiu d'aquesta publicació no és tant avaluar les conseqüències de la participació sinó els processos de participació en si mateixos.

En síntesi, doncs, la proposta de sistema d'avaluació que aquí fem està pensada i acotada per a:

- *processos* de participació ciutadana;
- d'iniciativa *institucional*;
- i tenint en compte els *aspectes procedimentals* de la participació (és a dir, la seva "qualitat"), més que la implementació dels seus resultats.

Per què avaluem?

Podem dir que l'avaluació, en general, té uns objectius "propis", tot i que relacionats amb els objectius del procés de participació que s'avalua. Així, la pregunta "Per què avaluem?" no té la mateixa resposta

El tipus d'avaluació variarà en funció de si el que s'avalua és una o una altra forma de participació.

La proposta de sistema d'avaluació que aquí fem està pensada i acotada per a *processos* de participació ciutadana, d'iniciativa *institucional*, i tenint en compte els *aspectes procedimentals* de la participació (la seva "qualitat") més que la implementació dels seus resultats.

En funció de quin sigui l'objectiu del procés participatiu, l'avaluació es durà a terme d'una manera o d'una altra.

que la que pot tenir la pregunta “Per què iniciem un procés participatiu?”, sabent en tot cas que, en funció de quin sigui l'objectiu del procés participatiu, l'avaluació es durà a terme d'una manera o d'una altra. En concret, podem identificar almenys cinc finalitats de l'avaluació *per se*:

- *Compliment d'una norma*: a vegades, l'avaluació es planteja com una exigència d'instàncies externes, és a dir, pot tenir entre els seus objectius el compliment de normes preestablertes que la defineixen com a l'últim pas necessari del procés. Òbviament, quan aquesta és l'única finalitat, l'avaluació té una utilitat molt reduïda.

- *Legitimitat*: també pot ser utilitzada per dotar d'arguments una pràctica participativa, donant-li una certa aurèola de respectabilitat i neutralitat. Sovint es tracta d'una avaluació controlada únicament pels responsables del procés, però pot servir, com a mínim, per posar sobre la taula l'argumentari que sustenta una acció política i dotar de transparència el mateix procés.

- *Eficàcia*: plantejada des d'una lògica tècnica, l'avaluació pot tenir com a finalitat la millora contínua dels processos participatius per arribar a desenvolupar mecanismes i metodologies de màxima eficàcia.

- *Corresponsabilitat*: l'objectiu pot ser també la correponsabilització dels agents locals en determinades accions o polítiques públiques, des d'una lògica de cogestió i treball conjunt amb l'Administració; l'avaluació permet, així, una reflexió i apropiació del sentit de la participació.

- *Construcció de ciutadania*: l'avaluació pot pretendre desenvolupar la reflexió i les habilitats par-

ticipatives de la ciutadania, tant a nivell individual, com col·lectiu. L'avaluació, així, pot formar part d'una estratègia més àmplia que té com a objectiu darrer l'aprenentatge, la capacitació i la implicació ciutadana en els afers públics.

En cadascuna d'aquestes situacions l'avaluació s'abordarà de formes diferents. Des del nostre punt de vista, avaluar els processos de participació té sentit en la mesura en què es vol millorar la qualitat de la democràcia local en general i del procés participatiu en particular. L'avaluació és una eina a través de la qual podem conèixer la qualitat de determinades experiències participatives, identificar-ne les debilitats i les forteses i establir les bases per a la seva millora. Si, a més, és participada, aleshores, a més de permetre una millora del procés avaluat, també contribuirà a la reflexió, l'aprenentatge i la corresponsabilització de les diferents parts implicades.

Així, la proposta que aquí es presenta entén que l'avaluació ha de perseguir aquests grans objectius: millora de l'eficàcia des de l'aprenentatge, cogestió de processos participatius i construcció de ciutadania. Des d'aquest punt de partida, el text s'estructura en dos apartats: un de teòric (conceptualització de l'avaluació) i un de metodològic (orientacions per dur a terme una avaluació participada). Finalment, s'inclou com a annex una bateria orientativa, basada en treballs previs, de criteris normatius i possibles aspectes a avaluar en els processos participatius.

Avaluar els processos de participació té sentit en la mesura en què es vol millorar la qualitat de la democràcia local en general i del procés participatiu en particular.

Entenem l'avaluació com un procés sistemàtic d'obtenció d'informació orientat a emetre judicis de valor respecte a uns criteris establerts.

MARC CONCEPTUAL

Entenem l'avaluació com un procés sistemàtic d'obtenció d'informació orientat a emetre judicis de valor respecte a uns criteris establerts. Per tant, l'avaluació va més enllà d'una atribució de valor genèrica (“m’agrada” o “no m’agrada”, “em sembla bé” o “em sembla malament”), essent que, d'una banda, estableix uns criteris previs des dels quals fer aquesta valoració (evitant referir-se únicament als aspectes més visibles o recents del procés) i, de l'altra, defineix una estratègia sistemàtica per obtenir i analitzar la informació que sigui pertinent en cada cas. Així, si no volem només valorar, sinó avaluar, serà necessari fer una planificació prèvia que ens orienti sobre què mirar, on mirar i com mirar-ho.

En aquest sentit, la planificació de l'avaluació és una de les fases més importants i preliminars, ja que implica reflexionar sobre els objectius, determinar en cada cas quin o quins seran els criteris a utilitzar, quin tipus d'informació farà falta i la millor manera d'obtenir-la i quins seran els avaluadors i el paper que aquests jugaran en el procés. Lògicament, les finalitats perseguides en l'avaluació i les diferents maneres d'entendre-la condicionaran el disseny de cadascun d'aquests ítems.

Per tot això, entenem que és important definir un marc conceptual sobre l'avaluació, identificant les diferents aproximacions que existeixen en aquest camp i les seves implicacions.

Aproximacions a l'avaluació

Els models que breument presentem parteixen de la classificació que fa Tamayo (2004), qui parteix al seu torn d'una revisió històrica de l'avaluació en el camp de les polítiques públiques.

Figura 1: *Aproximacions a l'avaluació*

	Avaluació com a mesura	Avaluació com a gestió	Avaluació com a judici	Avaluació com a negociació
Què és avaluar	Mesurar resultats tangibles	Analitzar la correspondència entre criteris, resultats i causes	Determinar la qualitat del procés i/o resultats en relació a ideals	Definir conjuntament què és i en què consisteix l'èxit
Finalitat	Compliment dels objectius	Millora dels processos i resultats	Apropament a un ideal	Reflexió col·lectiva, negociació i consens
Enfocament	Aproximació positivista	Aproximació positivista	Aproximació normativa	Aproximació constructivista
Rol de l'avaluador	L'avaluador com a científic	L'avaluador com a tècnic	L'avaluador com a jutge	L'avaluador com a mediador

El primer dels models concep l'**avaluació com una mesura orientada a resultats**: avaluar és quantificar els impactes tangibles que resulten d'un procés. Principalment, s'està avaluant el grau de compliment d'uns objectius establerts prèviament, normalment mitjançant indicadors quantificables, que busquen l'objectivitat, la neutralitat i l'aplicació "universal"

L'avaluació pot ser utilitzada com una mesura orientada als resultats, com una eina de gestió d'un procés, com un judici de valor sobre la qualitat d'allò avaluat o com un procés de negociació i construcció conjunta de coneixement.

a diferents casos per garantir la seva comparació. Sol plantejar-se com una avaluació “ex-post”, és a dir, com un test final d'acompliment d'objectius. Tanmateix, l'enfocament centrat en resultats no permet identificar les causes que dificulten o faciliten la seva consecució, per la qual cosa sovint necessita d'anàlisis de procés que serveixin per donar-los sentit i poder incidir en la seva millora.

En segon lloc, podem veure l'**avaluació com una eina de gestió d'un procés**. En aquest cas, el centre d'interès no està en els resultats en ells mateixos, sinó en la relació entre els objectius que es volien aconseguir i la forma com s'han aconseguit. Així, més enllà de la descripció d'un *output*, s'intenta identificar quins són els factors que han intervingut en el seu desenvolupament. La lògica interna s'aproxima als processos empresarials de millora contínua. Com en el cas anterior, l'avaluador és un agent que no s'involucra en el procés avaluat, sinó que prima el distanciament respecte d'un objecte d'anàlisi extern.

En tercer lloc, podem contemplar l'**avaluació des d'una òptica normativa**. En aquest cas, el que prima és la valoració dels resultats i del mateix procés en funció d'uns ideals polítics previs, que es consideren desitjables i que es volen assolir. Des d'aquesta òptica, l'avaluador és sobretot un jutge que emet un judici de valor sobre la qualitat d'allò avaluat i el seu apropament als ideals perseguits. Tanmateix, l'avaluació centrada en ideals normatius pot acabar infraponderant els avenços que s'hagin pogut produir, per molt petits i allunyats de les metes que estiguin.

Finalment, es pot entendre l'**avaluació com un procés de negociació i construcció conjunta de co-**

neixement, en el qual els mateixos actors del procés defineixen els objectius i criteris que s'han d'avaluar i en valoren el grau d'èxit. Aquesta aproximació té clarament una dimensió col·lectiva i constructivista, que entén que els processos d'avaluació han de tenir en compte la pluralitat de posicions, interessos i prioritats en joc. En aquest, l'avaluador assumeix un paper de mediador, que ajuda a posar sobre la taula i confrontar valors i necessitats que poden ser divergents i/o contraposats. És un tipus d'avaluació que exigeix ser particularitzada en cada cas i que, lluny de l'estandardització, planteja dificultats de comparabilitat.

Els quatre models esmentats se centren, doncs, en aspectes diferents d'allò avaluat i impliquen concepcions diferents de què és l'avaluació. Tot i la seva contraposició, però, es poden considerar alguns aspectes, de cadascun d'ells, que ajuden a emmarcar l'avaluació dels processos de participació:

- En primer lloc, en tant que el desenvolupament dels processos participatius es fonamenta, per definició, en la implicació que hi tenen els agents, sembla clara la importància que aquests s'impliquin també en la seva avaluació: des del moment en què es defineix allò que s'avaluarà (en tant que aquesta definició constitueix una reflexió sobre els mateixos objectius de la participació, i això no és un debat merament tècnic) i des del moment en què s'emeten judicis de valor i es defineixen estratègies de millora. L'avaluació participada, aquella en què els agents són part activa de l'avaluació, esdevé aleshores una oportunitat d'aprenentatge i corresponsabilització en el procés participatiu.

- Si, més enllà dels resultats del procés partici-

Els quatre models d'avaluació esmentats se centren en aspectes diferents d'allò avaluat i impliquen concepcions diferents de què és l'avaluació.

patiu i del seu impacte en les polítiques, es considera que el seu desenvolupament és per ell mateix un instrument de millora de les relacions entre ciutadania i administracions, aleshores l'avaluació no pot estar centrada únicament en els seus impactes o en la relació entre els objectius i els resultats, sinó que cal abordar estratègies d'avaluació orientades específicament als processos.

- Si, a més, entenem l'avaluació com una estratègia de gestió, caldrà pensar dinàmiques d'avaluació continuada que permetin millorar el procés al llarg del seu desenvolupament.

D'altra banda, les aproximacions apuntades prioritzen una avaluació més interna o una d'estrictament externa. Però en qualsevol cas, una avaluació interna pot ser més o menys participada segons s'hi integrin més o menys agents; i, de la mateixa manera, una avaluació externa, conduïda per avaluadors "de fora", també es pot dissenyar integrant la pluralitat d'agents o sense aquests. Com hem dit, la integració dels participants en l'avaluació permet maximitzar tant l'aprenentatge com la seva responsabilitat, fet que no exclou que es pugui comptar amb avaluadors externs que gestionin el seu desenvolupament.

La integració dels participants en l'avaluació permet maximitzar tant l'aprenentatge com la seva responsabilitat.

Què s'avalua exactament?

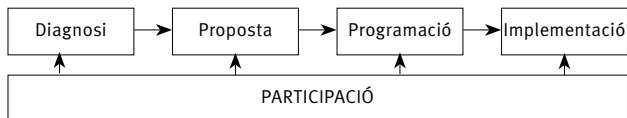
Ja hem introduït que quan parlem d'avaluació de la participació ciutadana estem abraçant una multiplicitat de formes possibles més o menys complexes, de naturalesa i d'abast diferent, i que en aquest text centrem, específicament, el nostre interès en

l'avaluació de processos institucionals de participació ciutadana orientats a dissenyar i desenvolupar polítiques públiques (plans, projectes i actuacions específiques).

En general, en tot procés d'elaboració d'una política pública amb participació es poden distingir quatre grans fases: la de diagnosi (coneixement del fenomen i identificació de necessitats i posicionaments en relació amb aquest), la de proposta (identificació i contraposició de respostes), la de programació (priorització i concreció d'accions) i la d'implementació. Des de la lògica del procés participatiu és possible sotmetre a participació ciutadana totes quatre fases o només alguna d'aquestes. De fet, fins i tot, es pot sotmetre cadascuna de les fases a diferents formes de participació.

En tot procés d'elaboració d'una política pública amb participació es poden distingir quatre grans fases: diagnosi, proposta, programació i implementació.

Figura 2: *Fases d'un procés de política pública*

Tot i que una mateixa avaluació pot abordar totes o algunes d'aquestes quatre fases, en ocasions pot ser pertinent avaluar-les per separat; bé perquè poden respondre de manera diferent als diferents criteris que es volen avaluar, bé perquè els objectius de la participació en cada fase poden variar i per tant els criteris a avaluar també. Així, per exemple, es pot donar el cas que en la fase de diagnosi la participació sigui oberta i diversa i en canvi en la fase de programació la participació sigui més restringida. En qualsevol cas, l'avaluació per fases permetrà introduir millores en les fases successives.

L'avaluació per fases permetrà introduir millores en les fases successives.

A més, dins de cada fase, i a una escala més concreta, podem avaluar des dels mecanismes que el conformen, que tenen una durada limitada i normalment curta (com un taller participatiu, un referèndum, una assemblea, un jurat ciutadà, etc.), fins a les eines que s'hi utilitzen (dinàmiques de debat, formes de vot, etc.). En la mesura que anem passant d'objectes més concrets a objectes més complexos, la intensitat amb la qual podem avaluar serà necessàriament menor, i requeriran criteris de síntesi i generals. Per exemple, si analitzem una dinàmica deliberativa, podrem mirar amb molt més detall les relacions entre els agents (per exemple, en l'ús dels torns de paraula) que no pas si analitzem en el seu conjunt un pressupost participatiu de durada anual. En tot cas, sempre podrem analitzar un procés per parts i a diferents escales, adaptant-ne els criteris en cadascuna d'elles.

Quan avaluem, serà important considerar en quin àmbit temàtic ens movem i en quin marc social, econòmic i polític.

En aquest marc, també serà important considerar en quin àmbit temàtic ens movem, donat que hi ha experiències participatives sectorials concretes, com poden ser els plans participats de joventut o d'acollida, i d'altres més integrals, com un pla comunitari, que definiran la pertinència d'uns criteris sobre d'altres i/o es concretaran de forma diferent.

Finalment, la consideració del marc social, econòmic i polític a l'entorn del qual es donen aquestes dinàmiques és d'especial rellevància per comprendre les dinàmiques de participació social.

DISSENY D'AVALUACIONS PARTICIPADES

És adequat fer una avaluació participada?

Ja hem comentat en pàgines anteriors el que aporta una avaluació participada: és important no només perquè incorpora la visió dels participants, sinó també perquè ho fa amb aquests i, amb això, s'obren espais de reflexió, aprenentatge i apropiació del procés participatiu.

En aquest apartat s'introdueixen algunes orientacions metodològiques per dur a terme una avaluació d'aquest tipus. Cal tenir en compte, però, que tota avaluació que pretengui introduir un cert grau de sistematització, implica un esforç per organitzar-la, obtenir la informació, valorar-la i analitzar-la, i introduir millores en el procés avaluat. Una alternativa més senzilla a una avaluació en sentit estricte –i, potser, en ocasions, més factible– és recórrer únicament a reunions de valoració, integrant els agents que siguin pertinents en cada moment, on es debati sobre el funcionament del procés prenent com a base les seves percepcions. En aquest cas, caldrà ser menys exigents respecte de la qualitat de la informació que se n'obtindrà, tot i que es tracta d'una pràctica que pot aportar també bones orientacions i reflexions sobre allò que està succeint.

D'altra banda, les avaluacions participades impliquen, també, una cessió de poder a la resta d'agents: en tant que l'avaluació no només es troba en un context de relacions de poder, sinó que és en si mateixa empoderadora, el grau d'obertura de l'avaluació vin-

Una avaluació participada és important no només perquè incorpora la visió dels participants, sinó també perquè ho fa amb aquests i, amb això, s'obren espais de reflexió, aprenentatge i apropiació del procés participatiu.

drà condicionat per les correlacions de forces i per les voluntats de compartir aquesta pràctica. L'avaluació participada implica, com la resta de pràctiques participatives, una disposició a compartir, negociar, consensuar i gestionar el canvi.

Quan fer l'avaluació?

Cal dissenyar l'avaluació al principi del procés participatiu.

El primer que cal apuntar és que una avaluació comença al principi, i no al final, d'un procés; si més no, respecte de la seva definició i planificació. L'avaluació requerirà obtenir dades i informacions a través de diferents vies i, per això, caldrà saber abans de començar quina informació s'ha de recollir, com fer-ho i a quins criteris respondrà. En cas contrari, ens podem trobar amb la impossibilitat de dur-la a terme correctament per una falta de previsió. Per tant, cal dissenyar l'avaluació al principi del procés participatiu.

El moment concret en què la informació es recull, es processa, es valora i s'introdueixen les millores pertinents, dependrà dels objectius de l'avaluació i de la fase o element del procés participatiu que es vol avaluar. Per exemple, no és el mateix avaluar un procés de diagnosi, o bé l'eficàcia d'una activitat o taller en concret, o els resultats d'un procés en el seu conjunt. Però, fins i tot en el cas que no pensi fer-se un primer balanç fins passades determinades fases d'un projecte, cal assegurar-se que:

1. El projecte té finalitats i objectius clars que poden ser avaluats.
2. S'han definit els criteris a partir dels quals s'avaluarà i l'estratègia per obtenir la informació ne-

cessària al llarg del procés (per exemple, registre de participants, actes dels debats, etc.).

D'altra banda, al llarg de l'avaluació es treballarà amb diferents tipus d'agents. Si volem que l'avaluació sigui una oportunitat de reflexió i corresponsabilització, aquesta s'haurà d'adaptar als diferents ritmes de treball d'aquells agents: sovint, el calendari i l'agenda políticoadministrativa, condicionada per les programacions pressupostàries i els cicles electorals, no és la mateixa que la dels ciutadans, condicionats per la programació d'altres activitats, sempre més lents i, per això, freqüentment desbordats per intervencions institucionals.

Qui forma part de l'avaluació?

En una avaluació, per més “participada” que sigui, no tothom “participa” en tot. De fet, el grau d'implicació en l'avaluació hauria de ser coherent amb el grau de participació en el projecte en el seu conjunt (per exemple, no tindria massa sentit que a una persona que únicament ha respost un qüestionari sobre l'urbanisme al barri se li demani que s'incorpori a una comissió de treball que es reunirà setmanalment per avaluar la marxa del Pla General d'Ordenació Urbana). Evidentment, és positiu que persones que tenen un menor grau de participació vulguin i puguin assumir una major implicació en l'avaluació, però cal tenir en compte que l'interès a participar en una avaluació pot ser bastant menor que l'interès a participar en els aspectes substantius de la política local.

D'altra banda, l'avaluació s'ubica en un procés amb una dinàmica pròpia i, més enllà d'aquest, en

En una avaluació, per més “participada” que sigui, no tothom “participa” en tot. El grau d'implicació en l'avaluació hauria de ser coherent amb el grau de participació en el projecte en el seu conjunt.

un territori on hi ha altres espais i dinàmiques de participació en marxa; per tant, es tracta de partir del que ja hi ha i adaptar l'organització de l'avaluació a cada context.

Tenint present, doncs, que "l'estructura" pot variar en cada cas, podem distingir diferents nivells d'implicació:

En el grup que defineix els criteris a avaluar, que emet judicis de valor sobre els resultats globals de l'avaluació i defineix les accions a emprendre, convé que hi siguin representades diferents posicions ciutadanes i les administracions, és a dir, les diferents parts implicades en el debat social.

- **Equip d'avaluació.** Aquelles persones que defineixen els criteris a avaluar, que emeten judicis de valor sobre els resultats globals de l'avaluació i defineixen les accions a emprendre. Constitueixen un grup en el qual convé que hi siguin representades diferents posicions ciutadanes i les administracions, és a dir, les diferents parts implicades en el debat social. Si, per exemple, el procés de participació treballa amb una metodologia d'IAP,² poden ser els mateixos "grups motors" que lideren el procés participatiu els que assumeixin aquest paper. Si cal, pot crear-se un equip *ad hoc*, però és millor evitar la inèrcia de crear més i més estructures, moltes vegades paral·leles al que ja hi ha.

En alguns casos, alguns dels seus membres poden implicar-se també en el procés d'obtenció

2. IAP (Investigació Acció Participativa) és una metodologia que pretén la intervenció integral i integradora en el territori. Aquest mètode combina fases de reflexió i estudi –a partir de la identificació de símptomes a corregir i l'especificació d'objectius–, amb les d'obertura i discussió entorn els punts de vista existents –per a l'elaboració d'un diagnòstic consensuada–, i finalment una fase de tancament en què es concreten unes línies d'actuació per a les quals cadascun dels sectors implicats assumeix un rol específic. L'avaluació del procés IAP obre un nou cicle de plantejament, investigació, debat i acció.

d'informació (per exemple, recopilant dades o dinamitzant debats). Tot i que molts d'aquests aspectes poden ser assumits per un equip tècnic, implicar els membres de l'equip d'avaluació en aquesta fase pot ser una bona via per promoure el debat en l'interior de cada posició (per exemple, un representant associatiu en relació a les seves bases, un tècnic/a local en relació al seu servei, etc.). De totes maneres, tot i ser una dinàmica desitjable, pot exigir disposar d'un temps que sovint no es té.

- **Seguiment.** Aquelles persones que estan permanentment informades del desenvolupament de l'avaluació (ens referim aquí a convocatòries plenàries on s'explica i s'aprova la dinàmica, continguts i resultats de l'avaluació, fent-se les observacions i alegacions oportunes que després recollirà l'equip d'avaluació). Com en els casos anteriors, tampoc es tracta de crear espais específics, sinó d'aprofitar els ja existents (gran part dels processos participatius contemplen moments de presentació i devolució general de resultats parcials i globals, que haurien de ser també sessions de balanç sobre la mateixa pràctica participativa).

- **Consulta.** Aquelles persones que –estiguin o no presents en els espais de seguiment– són consultades respecte a la seva valoració del procés. Sigui mitjançant qüestionaris, entrevistes o dinàmiques de debat, en aquest nivell es tracta d'incorporar les visions dels participants, aspecte fonamental en el tipus d'avaluació que s'està plantejant.

Com en els nivells anteriors, és convenient aprofitar els moments de trobada ja previstos en el marc del mateix procés de participació. Cal tenir en compte, però, que en aquests moments i espais hi seran presents els que ja participen, i que l'avaluació pot

Per fer l'avaluació és convenient aprofitar els moments de trobada ja previstos en el marc del mateix procés de participació.

pretendre incorporar les visions dels que no ho fan; en aquest cas, serà necessari plantejar estratègies específiques per arribar a aquests perfils.

- A més d'aquests tres nivells globals, pot plantejar-se la presència d'altres **espais específics** per a l'avaluació de mecanismes i escales més concretes. Així, jornades, tallers o comissions de treball poden ser avaluades per les persones que hi participen, de manera que una part de la seva activitat estigui destinada a valorar el seu funcionament i a elaborar propostes de millora. En aquest tipus d'avaluacions, més complexes, caldrà preveure la coordinació d'aquesta tasca amb la realitzada, més globalment, per l'equip d'avaluació.

Tota avaluació pot comptar amb responsables tècnics que s'encarreguin de coordinar metodològicament el procés. Aquest paper poden assumir-lo persones internes o externes al procés participatiu.

A més, tota avaluació pot comptar amb responsables tècnics que s'encarreguin de coordinar metodològicament el procés d'avaluació i els diferents espais de treball, dissenyar els instruments per obtenir la informació que sigui pertinent i analitzar-la. Seran importants les habilitats relatives a la dinamització participativa (ja que hauran de treballar *amb* els agents), les habilitats investigadores (mètodes d'investigació social i tècniques d'anàlisi), i el coneixement temàtic dels programes o projectes que estan sent avaluats; també serà important un coneixement del context en el qual es durà a terme l'avaluació. Aquest paper poden assumir-lo persones internes o externes al procés participatiu. La figura de l'avaluador extern pot donar una mirada "des de fora", fins i tot comparativa amb altres processos similars i tenir major equidistància entre els diferents agents; no obstant això, també pot tenir major dificultat per contextualitzar el projecte en les dinàmiques particulars, i la corresponsabilització dels altres agents

en l'avaluació pot debilitar-se; un avaluador intern, en canvi, proporciona un coneixement més contextualitzat del procés i el marc en el qual s'ubica. En qualsevol dels casos, és fonamental que el seu paper com a “responsable tècnic” sigui acceptat per totes les parts.

Fases de l'avaluació

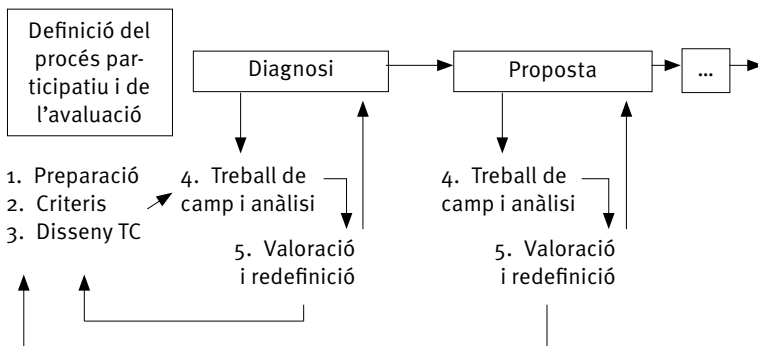
L'esquema que proposem divideix l'avaluació en cinc etapes: preparació, definició de criteris, disseny de treball de camp, obtenció/anàlisi de la informació, i valoració i definició de millores.

Podríem dir que les tres primeres etapes funcionen “en paral·lel” a la definició del mateix procés: des del moment en què s'estan plantejant uns objectius substantius de la participació (per exemple, definir el planejament urbà, o un pla de cultura) i s'està proposant fer-ho d'una determinada manera (per exemple, amb la implicació de persones novingudes, promovent la col·laboració entre administracions, etc.), ja s'estan posant ja damunt de la taula els criteris per avaluar-ho. De fet, pensar en l'avaluació des del principi ajuda a sistematitzar els objectius i la metodologia del mateix procés de participació. La quarta etapa es desenvoluparia al llarg del procés o fase avaluada, mentre que la cinquena pot dur-se a terme a la recta final de cada fase del procés, de manera que puguin millorar-se els aspectes que es creguin pertinents en la fase avaluada, així com introduir-se reorientacions en les següents, tal i com es mostra a la figura 3.

L'esquema d'avaluació que proposem consta de cinc etapes: preparació, definició de criteris, disseny de treball de camp, anàlisi de la informació i definició de millores.

Pensar en l'avaluació des del principi ajuda a sistematitzar els objectius i la metodologia del mateix procés de participació.

Figura 3: *Esquema de l'avaluació continuada d'un procés participatiu*

I. Preparació de l'avaluació: el marc general

La primera qüestió, i més important, és plantejar el marc de l'avaluació.

La primera qüestió, i més important, és plantejar el marc de l'avaluació. Alguns aspectes d'emmarcament general que hem comentat fins ara cal definir-los aquí.

Per què volem avaluar? Per fer més transparent una política o iniciativa de participació? Per mesurar l'evolució de determinats estats de coses? Per reflexionar sobre els objectius de la participació i el seu desenvolupament? Per promoure la corresponsabilització dels agents en el procés? La concreció de les finalitats de l'avaluació no és merament una qüestió retòrica, ja que el plantejament metodològic serà substancialment diferent si es persegueixen unes o altres coses: en uns casos prioritzarem el debat sobre els criteris, en altres l'obtenció de dades quantitatives, en altres que s'hi impliqui el màxim nombre de persones, etc.

Què volem avaluar? Tot i centrar-nos, com hem dit, en processos de participació, caldrà preguntar-

nos si volem avaluar la totalitat del procés o tan sols una part i quins objectius són aplicables en cadascuna de les parts o aspectes del procés. D'altra banda, com més concís i limitat sigui el mecanisme que avaluem, més podrem aprofundir en l'avaluació, recollint informació de diferents fonts i naturalesa; en canvi, en la mesura que intentem copsar processos més generals i complexos, n'hauréu d'adoptar una visió més panoràmica, perdent elements de detall. Com hem dit, l'avaluació pot plantejar-se a diferents nivells o escales: del procés i les seves fases, o més específicament de mecanismes i eines utilitzats. El disseny que plantejem és en relació al procés en el seu conjunt, però pot reproduir-se a nivells més específics.

Qui avaluarà? Com hem dit, no necessàriament tothom ha d'avaluar-ho tot; i, de fet, no tothom pot avaluar-ho tot. D'una banda, cal considerar en cada cas quina és l'organització més adequada, tenint en compte espais d'implicació més activa (equip d'avaluació o grup motor), espais de seguiment i control públic i espais puntuals, tal com s'ha plantejat en pàgines anteriors. De l'altra, cal definir qui assumirà el rol tècnic de coordinació, dinamització i anàlisi.

Donat que, en molts casos, ja hi haurà un grup motor del procés participatiu, totes aquestes qüestions poden ser plantejades i definides al si del mateix grup. En altres situacions, serà qui lideri el procés qui haurà de convocar les diferents parts per plantejar l'avaluació (i, amb això, començar a constituir l'equip d'avaluació). Però, en qualsevol cas, i prèviament, pot ser necessari que es facin unes primeres trobades amb els agents clau de forma més individualitzada, per conèixer la receptivitat, les posicions i les disposicions sobre l'avaluació i el procés en el

Caldrà preguntar-nos si volem avaluar la totalitat del procés o tan sols una part.

No necessàriament tothom ha d'avaluar-ho tot.

seu conjunt, així com també la seva disponibilitat per implicar-s'hi.

Una vegada definits aquests aspectes, pot esbossar-se un preprojecte en el qual s'estableixin els objectius de l'avaluació, com s'organitzarà i en quins temps es durà a terme, tenint en compte els recursos –humans i temporals– disponibles. Aquesta planificació prèvia és útil no només a efectes de calendari, sinó també perquè el pla de treball més específic que es faci posteriorment s'haurà d'adaptar a aquests condicionants.

II. Definició dels criteris i preguntes d'avaluació

Els criteris són la columna vertebral de l'activitat avaluadora.

Els criteris són la columna vertebral de l'activitat avaluadora. Un criteri pot expressar-se en forma d'aspiració per aconseguir (per exemple, “arribar a un mínim de 500 participants en tallers de debat”), d'ideal al qual apropar-se (per exemple, “s'ha de garantir una informació com més plural millor als participants”) o de paràmetre a analitzar (“pluralitat de la informació”) però, en qualsevol cas, expressarà un factor que depèn, almenys en part, del procés participatiu, i que es vol observar al llarg del mateix.

Els criteris des dels quals avaluar respondran als objectius del procés de participació i, tot i que exigeixen la seva particularització en cada context, en els annexos s'adjunta una proposta marc dels principals criteris que es poden seguir. A més, és important que aquests s'estableixin tenint en compte els aspectes següents:

- **Simplicitat.** Hauria de ser un principi general incorporar el mínim (però també el que sigui necessari) per fer una bona valoració, ja que l'exhaus-

tivitat de criteris i d'informació pot acabar creant confusió.

- **Especificitat en relació al procés.** En tant que s'avalua un procés, el criteri ha de poder ser observat en relació a ell mateix. Així, per exemple, alguns criteris a considerar poden ser la diversitat de participants o l'impacte ambiental que tinguin les propostes que es facin. En canvi, “millorar la democràcia” és una afirmació genèrica que pot tenir sentit com a principi general, però difícilment avaluable en el marc d'un procés puntual de participació.

- **Consens.** És fonamental que els criteris respondin a les preocupacions de les diferents parts implicades. Treballar el consens en aquests aspectes és no només una pràctica d'intercanvi, aprenentatge i corresponsabilització sinó que també es converteix, de fet, en una oportunitat ideal per reflexionar i sistematitzar els objectius i comprendre les seves implicacions.

Aquests criteris tenen, per tant, un fort component polític i és l'equip d'avaluació o grup motor qui els ha de definir. Una o dues sessions de treball poden ser adequades, en el benentès que, tot i que en aquest nivell de debat no s'entra en aspectes tècnics (les preguntes o els indicadors que permetran observar si aquests criteris s'acompleixen), sí que és important que es vetlli perquè la seva observació sigui tècnicament factible.

Posteriorment –i aquesta sí que és la part més específicament tècnica– caldrà “traduir” aquests criteris en preguntes d'avaluació. En alguns casos podran formular-se com a indicadors quantitius (per exemple, el nombre de participants), però en altres casos serà millor –especialment en aquells

Els criteris d'avaluació han de ser simples, han de poder ser observats en relació a ells mateixos i han de respondre a les preocupacions de les diferents parts implicades.

Un cop definits els criteris, caldrà “traduir-los” en preguntes d'avaluació.

critèris que facin referència a les percepcions dels participants, o aquells que siguin excessivament complexos per ser quantificats – formular preguntes de forma qualitativa. Sigui d’una o altra manera, cal considerar diferents factors a l’hora de formular aquestes preguntes, per assegurar que la seva resposta sigui factible:

Les preguntes d’avaluació han de ser directament observables, accessibles i simples.

- **Observabilitat.** A diferència dels critèris, que se situen a un nivell de reflexió més genèric i abstracte, les preguntes han de ser directament observables. Per exemple, mentre que un criteri a avaluar pot ser “la capacitat de resposta de les administracions davant de les propostes plantejades”, les preguntes d’avaluació haurien d’apuntar a aspectes concrets a través dels quals aquesta capacitat pot inferir-se (per exemple, si aquestes propostes entren en l’àmbit competencial de les administracions implicades, si hi ha recursos econòmics per dur-les a terme, si hi ha capacitat tècnica per desenvolupar-les exitosament, etc.).

- **Accessibilitat** a la informació. Un indicador pot estar tècnicament molt depurat, però servirà de poc si el cost per obtenir aquella informació és massa elevat perquè això sigui factible. Aquest aspecte està, doncs, relacionat amb els recursos i el temps de què es disposa per a l’avaluació, que permetran un major o menor grau d’aprofundiment i/o exhaustivitat en la informació generada.

- **Simplicitat.** El mateix que hem dit per als critèris val també per als indicadors i preguntes d’avaluació. Un volum considerable proporcionarà molta exhaustivitat, però també dificultarà l’obtenció d’informació i la comprensió dels resultats.

III. Definició de l'estratègia d'obtenció de la informació

Aquí cal pensar quines seran les fonts per obtenir la informació necessària, i quins instruments són els adequats per fer-ho. Els aspectes plantejats fins ara (objectius de la participació i de l'avaluació, criteris, context i condicionants) han de permetre definir, per a cadascuna de les preguntes d'avaluació, una determinada estratègia d'obtenció d'informació que permeti respondre-la.

Distingirem, en aquest sentit, tres grans tipus d'instruments o tècniques: quantitatives, qualitatives i participatives.

Figura 4: *Tècniques quantitatives, qualitatives i participatives*

	Quantitatives	Qualitatives	Participatives
Avantatges	<ul style="list-style-type: none"> • Mesura, precisió • Comparabilitat 	<ul style="list-style-type: none"> • Riquesa informativa • Incorporació de reflexions subjectives 	<ul style="list-style-type: none"> • Intercanvi i aprenentatge • Implicació i corresponsabilització
Inconvenients	<ul style="list-style-type: none"> • Simplicitat, reducció • Observació no sempre possible • Poca flexibilitat 	<ul style="list-style-type: none"> • Poca sistematització • Pocs casos analitzats 	<ul style="list-style-type: none"> • Dificultats per incorporar tots els perfils i fer-ho en condicions d'igualtat • A major nombre de participants, menor aprofundiment

De forma molt simplificada, les **tècniques quantitatives** resumeixen en mesures concretes, expressades de forma numèrica, una informació molt més àmplia. Els sistemes d'indicadors en són els exemples clàssics, i es poden complementar a través de

Les tècniques quantitatives resumeixen en mesures concretes, expressades de forma numèrica, una informació molt més àmplia.

La informació quantitativa té la gran virtut de ser directa, concreta i intel·ligible.

diferents tècniques; per exemple, enquestes o formularis a participants, anàlisi de registres, etc. La informació quantitativa té la gran virtut de ser directa, concreta i intel·ligible: tothom entén què significa estar situat en una escala del 0 al 10, per exemple. Així mateix, disposar de mesures quantitatives permet una comparació entre diferents experiències participatives (sempre i quan, és clar, aquestes responguin a unes característiques similars i/o comparables).

Siguin emprats de forma general –des d'un sistema d'indicadors d'avaluació– o bé per obtenir informació numèrica d'aspectes específics, poden utilitzar-se diferents tipus d'instruments:

- **Els registres i l'anàlisi de dades existents:** Permeten, per exemple, obtenir informació sobre els i les participants i el seu perfil, sigui a nivell individual (sexe, edat, nivell educatiu, lloc de residència) o organitzatiu (tipus d'associació, volum de persones associades, etc.); a la vegada, aquestes informacions poden posar-se en relació amb dades secundàries existents (perfils de població empadronada, censos d'organitzacions, etc.). També poden analitzar-se, quan sigui pertinent, dades econòmiques relatives al projecte (pressupost sotmès a participació, pressupost destinat al projecte, etc.). En qualsevol dels casos, cal fer una planificació prèvia del tipus d'informació que es vol per garantir que es pugui efectivament obtenir.

- **Qüestionaris:** Els qüestionaris poden dirigir-se, si bé amb continguts diferents, als diversos agents del procés, amb l'objectiu de mesurar opinions i valoracions subjectives respecte dels diferents criteris avaluats (per exemple, l'interès de la temàtica abordada o la possibilitat d'expressar les pròpies idees).

Tot i aportar informació limitada pel que fa a la seva riquesa, els qüestionaris són una forma ràpida de recollir informació i processar-la de manera sintètica i sistemàtica.

- **Registre d'observació directa:** L'observació directa permet, mitjançant l'assistència presencial o l'enregistrament sonor o audiovisual, analitzar en detall les dinàmiques existents en una determinada situació. En aquest camp, es poden analitzar tant elements més directes, com els temps de les intervencions o els mecanismes de decisió, com elements més subtils (i, també, més difícilment quantificables), com la gestió del conflicte, la construcció de la problemàtica i els seus discursos, etc.

Excepte en els darrers exemples, de naturalesa més qualitativa, en els altres casos es requereix una concreció dels criteris en indicadors clarament observables i mesurables. Tanmateix, cal no perdre de vista que els indicadors quantitius només indiquen part de la realitat que analitzem, i poden transmetre informacions poc vàlides quan la maximització dels indicadors esdevé l'objectiu central.

Les **tècniques qualitatives** permeten abordar algunes d'aquestes limitacions i complementar la informació quantitativa: emergeixen més matisos, elements més específics i factors inicialment no contemplats en els criteris, així com també argumentacions de per què les coses han funcionat d'una o altra manera. Així, s'incorporen elements més difícilment mesurables i s'obté una major riquesa informativa. A més, en el cas de la tècnica d'entrevista es promou l'autorreflexió de les persones entrevistades, però cal tenir en compte també les dificultats per generar informació completa si no es fa un treball de camp

Els indicadors quantitius només indiquen part de la realitat.

Les tècniques qualitatives permeten abordar algunes d'aquestes limitacions i complementar la informació quantitativa.

exhaustiu; així, en aquesta línia, és fàcil caure en la simple descripció de les posicions individuals. Entre les tècniques principals que es poden utilitzar en destaquem les següents:

- **Entrevistes i grups de discussió.** Les tècniques qualitatives de conversa com les entrevistes individuals semiestructurades i els grups de discussió permeten que, a partir d'un guió de preguntes i temes a tractar, les persones entrevistades expressin, amb les seves pròpies paraules i de manera oberta, les seves argumentacions i percepcions. Si es garanteix que les fonts d'informació són tan diverses com sigui possible –és a dir, contemplen un espectre ampli de visions– les entrevistes poden posar damunt la taula els diferents discursos existents. En el marc d'un procés participatiu, pot ser una tècnica adient sempre i quan el seu desenvolupament en contempli la realització.

- **Anàlisi documental.** Alguns criteris d'avaluació, com l'adequació dels resultats als objectius, o el grau en què s'han incorporat les deliberacions als resultats finals, poden ser observats des de l'anàlisi dels documents que s'hagin generat al llarg d'un procés de participació. Requereixen, com les eines anteriors, un treball tècnic, consistent a sistematitzar quines han estat les aportacions i demandes dels espais participatius i quin és el grau en què aquestes han estat recollides en el pla o document final.

Finalment, i més enllà de les tècniques estrictament qualitatives, en el marc d'una avaluació participada pot ser adequat pensar en tècniques que, a la vegada que generin informació i incorporin les visions dels participants, possibilitin, en la seva mateixa posada en pràctica, l'intercanvi de reflexions

i la implicació en la temàtica abordada. Les **tècniques participatives** són especialment adequades per aquest objectiu, ja que, mitjançant una multitud de dinàmiques i formats (tallers, fòrums, etc.), permeten debatre entre grups de persones, contraposar les visions que tenen cadascuna d'elles i construir consensos i relacions. Per exemple, si una de les preguntes d'avaluació fa referència al grau de relació entre associacions, podria obtenir-se una dada precisa mitjançant qüestionari o l'anàlisi de registres (actes, activitats, etc.), però també pot convocar-se un debat d'avaluació amb membres d'entitats on, entre altres qüestions, es plantegi aquesta pregunta; debat que, a la vegada, podrà facilitar l'establiment de llaços entre aquestes entitats. D'altra banda, aquestes tècniques permeten plantejar també debats d'autoavaluació específicament centrats en determinats espais de participació o grups de treball.

Tanmateix, cal tenir en compte algunes qüestions sobre l'ús de tècniques participatives: en primer lloc, que el seu ús queda limitat als perfils efectivament participants; en segon lloc, que tot i ser molt pertinents per respondre a determinades preguntes d'avaluació, en alguns casos serà necessari complementar la informació amb dades d'altres fonts; i, en tercer lloc, que l'ús de tècniques participatives per a l'obtenció d'informació pot implicar l'acceptació d'estàndards menys rígids pel que fa a les dades buscades (Institute of Development Studies, 1998).

Considerant, doncs, les aportacions i limitacions de cada tècnica, i les necessitats i possibilitats de cada context d'avaluació, es tracta d'identificar, per cada pregunta/indicador, quin serà l'instrument utilitzat i el moment en què es preveu aplicar-lo. Òbviament, l'ús d'una diversitat de tècniques revertirà en

Les tècniques participatives permeten debatre entre grups de persones, contraposar les visions que tenen cadascuna d'elles i construir consensos i relacions.

Es tracta d'identificar, per cada pregunta/indicador, quin serà l'instrument utilitzat, considerant les aportacions i limitacions de cada tècnica.

Els dos principis generals en l'ús de les tècniques d'obtenció d'informació haurien de ser la simplicitat i la seva integració en la pròpia dinàmica del procés participatiu.

una informació més rica, però també, més costosa d'obtenir, d'una banda, i més complexa d'interpretar, de l'altra; a més, programar entrevistes o tallers específics d'avaluació demanant temps "extra" a gent que pot haver participat ja en diferents debats pot ser, fins i tot, contraproduent. Per tant, excepte en casos molt específics, els dos principis generals en l'ús de les tècniques d'obtenció d'informació haurien de ser la simplicitat i la seva integració en la pròpia dinàmica del procés participatiu. Així, en molts casos el més viable pot ser obtenir informació de registres i aprofitar els mateixos espais de treball i devolució existents –els ja previstos en la mateixa dinàmica de participació–, per obrir el debat o recollir a través de qüestionaris visions de participants sobre els criteris avaluats.

Una graella com la de la pàgina següent (figura 5) pot facilitar la tasca.

Una vegada hem definit quina serà l'estratègia d'obtenció d'informació, tenim tots els ingredients necessaris per concretar el preprojecte inicial en una planificació més detallada on, a més dels objectius i plantejament general de l'avaluació, s'especifiquin els criteris, indicadors i tècniques per obtenir la informació, i un cronograma amb la temporització de les tasques a realitzar. La situació ideal és aquella en què la planificació de l'avaluació ha anat paral·lela a la planificació del procés participatiu i, per tant, la primera no és res més que una part de la segona. D'aquesta manera, l'aprovació del projecte de participació i la seva presentació pública és també la presentació de la seva avaluació. I explicar públicament els criteris amb els quals s'avaluarà permet clarificar i fer transparents els objectius de la mateixa participació.

Figura 5: *Graella de preguntes d'avaluació i tècniques (exemples)*

Críteris	Preguntes i indicadors d'avaluació	Instrument de recollida	Quan s'obtindrà la informació
<i>Diversitat de participants</i>	% de participants menors de 35 anys, en relació al seu pes a la població	Registre de participants i padró de població	Al llarg de les diferents activitats programades (cal registrar perfils de participants)
	Els diferents interessos existents estan representats al debat?	Taller amb participants	Moment d'avaluació en les jornades de devolució
<i>Enfortiment del teixit associatiu</i>	Ha augmentat la comunicació entre les organitzacions i les seves bases?	Taller amb participants	Moment d'avaluació en les jornades de devolució
	Ha millorat la comunicació entre organitzacions?	Taller amb participants	Moment d'avaluació en les jornades de devolució
<i>Aplicació dels resultats</i>	S'ha explicitat un compromís polític respecte de l'aplicació dels resultats del procés?	Taller amb participants	Moment d'avaluació en les jornades de devolució
<i>Capacitat d'incidència dels participants en els resultats</i>	Els resultats del procés participatiu recullen les aportacions fetes en els debats?	Taller amb participants	Moment d'avaluació en les jornades de devolució
		Anàlisi d'actes de debats i informe de resultats del procés	Al final del procés (prèviament cal recollir actes de cada activitat)

L'esquema adjunt (figura 6) mostra, en un pla de treball simulat, aquesta planificació paral·lela:

Figura 6: *Cronograma paral·lel del procés participatiu i la seva avaluació (exemple)*

Mesos:	1	2	3	4	5	6	7
Presentació pública del projecte <i>Presentació dels criteris d'avaluació*</i>							
Anàlisi documental i de dades secundàries							
Entrevistes a agents socials <i>Registre dels perfils dels participants</i>							
Grups de discussió amb població <i>Registre dels perfils dels participants</i>							
Anàlisi i redacció de la prediagnosi							
Presentació pública de la prediagnosi <i>Presentació de dades sobre els participants</i> <i>Qüestionaris de valoració als participants</i>							
Revisió i redacció de la diagnosi <i>Anàlisi, primers resultats i debat de l'equip</i> <i>d'avaluació: definició d'accions de millora</i>							
Grups de treball temàtics (debat de la diagnosi i propostes) <i>Registre dels perfils dels participants</i>							
Anàlisi de propostes i redacció del Pla d'Acció							
Jornada de devolució i debat del Pla d'Acció <i>Taller-debat d'avaluació</i> <i>Registre dels perfils dels participants</i>							
<i>Redacció de l'informe de resultats</i> <i>d'avaluació</i>							
<i>Sessió de treball amb l'equip d'avaluació:</i> <i>balanç i definició d'accions de futur</i>							

* Nota: *En cursiva assenyallem les activitats d'avaluació.*

- A la presentació pública del projecte de participació s'exposaran els criteris d'avaluació;
 - tot "contacte" amb participants (entrevistes, grups de discussió, grups de treball, presentacions públiques, etc.) requerirà el registre del seu perfil;
 - la presentació pública de la prediagnosi haurà de preveure la presentació de les dades sobre perfils de participants i la realització d'un qüestionari de valoració d'altres criteris avaluats;
 - amb aquestes informacions (registre de participants i respostes al qüestionari) s'elaborarà un primer informe que serà debatut en l'equip d'avaluació o grup motor per tal de definir les millores que es creuin oportunes en les fases següents del procés (per exemple, incorporar al debat perfils de participants infrarepresentats, canviar els horaris de convocatòria si així s'ha valorat en el qüestionari, etc.);
 - després de la fase de propostes, a les jornades de devolució del Pla d'Acció es contempla que una part del debat es pugui dedicar a fer una avaluació de tot el procés;
 - l'equip tècnic recull els resultats d'aquest debat i, conjuntament amb la informació obtinguda anteriorment, redacta un informe de resultats de les diferents preguntes/indicadors que presentarà a l'equip d'avaluació o grup motor perquè sigui debatut, valorat i es negociïn i consensuïn recomanacions per a processos participatius posteriors.

IV. Obtenció i processament de la informació

Els passos següents, més operatius, consisteixen a posar en pràctica les tècniques necessàries per obtenir la informació. Tot i que una part d'aquestes tasques puguin, en ocasions, assumir-la agents del

Una vegada definida l'estratègia, els passos següents consisteixen a posar en pràctica les tècniques necessàries per obtenir la informació.

territori, cal tenir en compte que es requeriran coneixements de mètodes d'investigació social, tant de disseny, com treball de camp, com d'anàlisi. Aquests són, de fet, els tres grans conjunts de tasques de què consta aquesta etapa:

Els tres grans conjunts de tasques de què consta aquesta etapa són: dissenyar específicament cadascun dels instruments, obtenir la informació pròpiament dita i analitzar-la.

- En primer lloc, dissenyar específicament cadascun dels instruments. Tot i que en aquest text no abordarem aquests aspectes, la preparació de cadascuna de les tècniques requereix de la construcció de protocols (quadres d'observació i/o registre, guies d'entrevista, dinàmiques de grup, etc.) i, en ocasions, de l'ús de tècniques de mostreig.

- En segon lloc, la part d'obtenció d'informació pròpiament dita. Aquesta tasca s'estén, de fet, durant tot el procés, ja que algunes dades caldrà registrar-les al principi i al llarg del mateix (per exemple, el registre del nombre i perfil de participants, o qüestionaris de valoració de diferents activitats), i altres al final (per exemple, qüestionaris finals de valoració).

- En tercer lloc, l'anàlisi de la informació, tant estadística –relativa, per exemple, als perfils de participants– com qualitativa –per exemple, buidatge d'actes i altres documents, i/o entrevistes que recullen percepcions dels participants–. En tant que els resultats d'aquesta anàlisi seran els que es posaran damunt de la taula per fer-ne la valoració, convé que s'expressin amb la major claredat possible, d'acord amb els criteris i preguntes d'avaluació definits prèviament. A més, les tècniques qualitatives i participatives, en ser tècniques obertes als punts de vista dels participants, proporcionaran altres percepcions que no necessàriament encaixaran amb els criteris prèviament establerts i que poden ser recollides també en l'informe d'anàlisi.

V. Valoració de la informació obtinguda i definició/redefinició d'accions

L'avaluació va més enllà d'una mera anàlisi justament perquè incorpora, després d'aquesta, una valoració de la informació obtinguda i impulsa millores a partir d'aquesta valoració. Aquesta és, per tant, l'etapa cabdal de l'activitat avaluadora –i, paradoxalment, la que menys se sol materialitzar–. De fet, moltes avaluacions acaben essent merament protocol·làries: generen informació i produeixen resultats, però no tenen un impacte en termes d'introduir millores.

No hi ha cap forma d'avaluació que garanteixi que aquests canvis es produeixin, perquè aquests no depenen de la metodologia, sinó de la voluntat de canvi dels mateixos agents i de la seva capacitat per gestionar-lo. Però una avaluació continuada i participada desplega certes condicions que els poden facilitar: integració de l'avaluació en la mateixa dinàmica del procés i corresponsabilització dels agents en el judici de valor i en la definició d'accions de millora.

És per això que, si l'etapa anterior té un component eminentment tècnic, ens trobem aquí en un moment amb una marcada dimensió política, que posarà damunt de la taula els posicionaments i conflictes existents i que exigirà negociar i consensuar postures.

La seva concreció passa per un debat a dos nivells, protagonitzats especialment per l'equip d'avaluació (tot i que pot plantejar-se, si és pertinent i factible, d'obrir-lo a altres nivells):

- El primer, la presentació i discussió dels resultats de l'anàlisi. Es tracta que la valoració d'aquests resultats consideri, d'una banda, aquelles debilitats

L'avaluació va més enllà d'una mera anàlisi justament perquè incorpora una valoració de la informació obtinguda i impulsa millores a partir d'aquesta valoració.

o aspectes negatius del procés, i es plantegi quines en són les causes (per exemple, que determinats col·lectius estiguin infrarepresentats en el debat, o de la poca implicació que han tingut les administracions). Però també, i com aporten alguns enfocaments d'avaluació participativa (Aubel, 2000), que es plantegin els aspectes positius i les "llicons apreses", ja que és sobre aquests aspectes que se'n poden reforçar d'altres.

- Un segon nivell, i basant-se en el debat anterior, és el de definir accions de millora. Quan l'avaluació contempli diferents fases, aquestes accions poden aplicar-se al llarg del mateix procés (per exemple, incorporar les visions d'aquells perfils de població que no s'han recollit en la prediagnosi). En cas d'avaluacions finals, poden elaborar-se recomanacions per a processos posteriors. D'altra banda, és convenient que, més enllà dels indicadors/preguntes particulars, es pugui fer una reflexió general sobre el procés participatiu, des d'un punt de vista més global, així com també sobre l'avaluació en ella mateixa.

És convenient que, més enllà dels indicadors/preguntes particulars, es pugui fer una reflexió general sobre el procés participatiu.

Els resultats d'aquest debat poden integrar-se com un document més del procés de participació (especificant els criteris, metodologia, resultats i accions que es duren a terme com a resultat de l'avaluació). En tant que, més enllà de l'anàlisi, és un document polític "de compromisos" i és també producte del procés de participació, està sotmès a la seva presentació i aprovació pública.

La figura 7 resumeix totes les passes que hem anat definint en els apartats anteriors.

Figura 7: *Quadre de síntesi de les fases d'avaluació participada*

Etapa	Tasques
I. <i>Definició del marc general de l'avaluació</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Constitució de l'equip tècnic. • Entrevistes/reunions prèvies amb agents clau (per identificar disposicions respecte de l'avaluació). • Constitució de l'equip d'avaluació. • Taller de definició del marc d'avaluació (per què, què, qui, resultats esperats). • Elaboració del preprojecte: objectius, organització, fases i cronograma.
II. <i>Definició dels criteris i preguntes d'avaluació</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Sessió de treball amb l'equip d'avaluació per consensuar criteris (contribueix a sistematitzar els objectius del procés de participació). • Definició tècnica de preguntes/indicadors d'avaluació.
III. <i>Definició de l'estratègia per a l'obtenció d'informació</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Tria de tècniques adequades per a cada pregunta/indicador d'avaluació i disseny d'aquestes. • Elaboració del projecte amb un pla de treball i la seva aprovació per l'equip d'avaluació. • Presentació pública del projecte en els espais de seguiment del procés (idealment, de forma conjunta amb la presentació del procés de participació).
IV. <i>Obtenció i processament de la informació</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Disseny dels instruments d'obtenció d'informació. • Generació d'informació: registres, qüestionaris, entrevistes, debats... • Anàlisi de la informació obtinguda. • Redacció de l'informe de resultats.
V. <i>Valoració de la informació obtinguda i definició/redefinició d'accions</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Presentació i valoració dels resultats. • Definició d'accions de millora. • Redacció i difusió de l'informe final. • Posada en marxa de les accions.

CONCLUSIONS

A tall de síntesi podem resumir els aspectes tractats en aquest text en els punts següents:

- Avaluar és atribuir valor de forma sistemàtica i exhaustiva a alguna cosa en funció d'uns criteris previs i, per tant, necessita d'una reflexió i planificació prèvia.

- En tot cas, entenem que l'avaluació ha de servir per aprendre i per millorar, no per competir o legiti-mar.

- L'avaluació pot ser més o menys oberta als actors participants. Des de la nostra perspectiva, i per coherència amb la mateixa metodologia participativa, és desitjable que, tant com sigui possible, l'avaluació compti amb la participació dels agents presents en el procés.

- Les avaluacions són un procés continuat, no una activitat puntual amb la qual es tanca una experiència participativa. Des del moment en què es considera com una estratègia d'aprenentatge i millora, hauria de ser present al llarg del procés participatiu.

- L'avaluació d'un procés participatiu es basa en l'establiment d'un conjunt de criteris que en depenen i que volen i poden ser observats. La definició d'aquests criteris és una qüestió política, no merament tècnica.

- L'avaluació realitzada exclusivament mitjançant indicadors presenta limitacions. Per tant, és important emprar altres instruments que permetin una major flexibilitat i profunditat en l'anàlisi avaluativa.

- És aconsellable que l'organització i desenvolupament de l'avaluació funcioni inserint-se en la mateixa dinàmica del procés participatiu. Això evita crear estructures i trobades paral·leles i contribueix a retroalimentar la pràctica en el seu conjunt.

- Tota avaluació d'un procés participatiu dependrà dels seus objectius i dels diferents elements de context que envolten i condicionen qualsevol experiència participativa; i un sistema d'avaluació ha de ser una eina flexible que es pugui adaptar a diferents realitats. Tant el disseny metodològic presentat, com els criteris que s'adjunten en l'annex, pretenen ser només un punt de partida per a una reflexió i concreció més particularitzada en cada cas.

Com hem dit, obrir-se a les avaluacions participades comporta, si més no, dos tipus de predisposicions: d'una banda, la de dedicar temps i energia específicament a aquesta tasca; de l'altra, la voluntat de sotmetre a deliberació i millorar l'organització de la participació, i, per tant, encara que només sigui en part, la gestió de la mateixa pràctica democràtica. Si el que manca és temps i energia, pot pensar-se en plantejaments menys ambiciosos que contemplin una certa reflexió sobre l'experiència més enllà de la dinàmica del dia a dia i que, en aquest sentit, puguin aportar alguns elements de millora; si el que manca és voluntat de reflexió i de canvi, l'avaluació –i segurament també el conjunt de la participació– tenen poc sentit. En el millor dels casos disposarem de temps i voluntat per tirar endavant una avaluació completa. Tot i així, a més dels coneixements tècnics, caldrà una adaptació i una concreció d'allò que volem aconseguir en un plantejament factible.

Obrir-se a les avaluacions participades comporta dos tipus de predisposicions: la de dedicar temps i energia específicament a aquesta tasca, i la voluntat de sotmetre a deliberació i millorar l'organització de la participació.

ANNEX. CRITERIS PER A L'AVALUACIÓ DE PROCESSOS DE PARTICIPACIÓ

Incloem en aquest annex final una bateria de criteris per a l'avaluació de processos participatius.

Incloem en aquest annex final una bateria de criteris per a l'avaluació de processos participatius basada en treballs previs (Anduiza i de Maya, 2005; OIDP-IGOP, 2006; Parés, Castellà i Jorba, 2007). Entenem que poden ser un punt de partida, tot i que necessàriament, i més en el cas d'avaluacions participades, han de ser adaptats i redefinits en cada context. La seva particularització depèn bàsicament de dos factors:

- D'una banda, l'especificitat de cada procés, els seus objectius i plantejament. Així, alguns dels criteris proposats poden no ser pertinents quan, per exemple, el procés de participació és promogut pel teixit associatiu, o quan es dirigeix a un segment molt específic i acotat de participants.
- De l'altra, en funció del grau d'aprofundiment amb què es vulgui avaluar un procés i de les possibilitats reals per generar informació (recursos disponibles per a l'avaluació), podran utilitzar-se amb major o menor grau de concreció els criteris proposats i, per a cadascun d'ells, emprar-se unes o altres tècniques per generar la informació.

Els criteris es classifiquen en cinc grans àmbits d'avaluació, que d'una manera o altra poden identificar-se en qualsevol procés participatiu: context, participants, temàtica, mètode i resultats. Per a cadascun d'aquests àmbits, es presenten alguns crite-

ris marc, que requeriran la seva concreció en preguntes o indicadors més específics. Aquesta concreció pot ser diferent depenent de si es pretén captar les percepcions dels agents o bé obtenir una mirada externa (mitjançant registres, anàlisi documental o observació). En molts casos, poden consultar-se amb més detall aquests indicadors i la seva quantificació a Anduiza i de Maya (2005).

Es presenten alguns criteris marc, que requeriran la seva concreció en preguntes o indicadors més específics.

Context (Com s'emmarca el procés?)

- **Acord:** Disposicions dels agents en relació al procés participatiu.
 - Existència de consens entre les formacions polítiques sobre la conveniència del procés.
 - Grau d'acceptació del plantejament del procés entre les organitzacions i col·lectius rellevants en relació a la temàtica abordada.
- **Transversalitat.** Capacitat de l'organització promotora per estar internament cohesionada a l'entorn del procés.
 - Existència de coordinació política i tècnica entre les diferents àrees afectades per la temàtica objecte de debat.
- **Compromís.** De l'organització promotora en relació als resultats del procés participatiu.
- **Claredat.** Percepció que els i les participants tenen dels objectius del procés i de les seves regles de joc.
- **Colideratge.** Existència i funcionament d'un grup motor en el qual estiguin representats ciutadania i administracions.
- **Integració en les dinàmiques locals de participació.**

- Coordinació del procés de participació amb òrgans i estructures de participació estable existents al territori.
- Coordinació del procés de participació amb altres iniciatives existents al territori.
- **Recursos.** Adequació dels recursos econòmics i humans posats a disposició del procés participatiu.

Participants (qui participa?)

- **Diversitat**
 - Diversitat de perfils de participants (percentatge de persones i/o organitzacions participants d'un determinat perfil en relació al seu pes a la població de referència).
 - Presència en el procés dels diferents interessos existents en relació al tema tractat.
- **Extensió.** Percentatge de persones i/o d'organitzacions participants sobre la població (i/o subpoblació) de referència.
- **Representació.** Grau en què els discursos de les persones representants vehiculen els del col·lectiu al qual representen.

Temàtica (Sobre què es participa?)

- **Rellevància.** Valoració subjectiva de la població i agents de referència respecte de la rellevància del tema sobre el qual es participa.
- **Procedència.** Grau en què la temàtica objecte de participació recull o aborda demandes procedents de la ciutadania.
- **Capacitat d'intervenció**

- Capacitat d'intervenció de les administracions sobre la temàtica tractada (competències, limitacions tècniques, pressupostàries, polítiques, etc.).
- Capacitat dels agents locals per incidir en la temàtica tractada.

Mètode (Com es participa?)

- **Grau de participació**
 1. Només informació
 2. Només deliberació
 3. Només decisió
 4. Informació i deliberació
 5. Informació i decisió
 6. Deliberació i decisió
 7. Informació, deliberació i decisió
- **Fases del procés sotmeses a participació** (plan-tejament, diagnosi, propostes, programació).
- **Difusió.** Grau en què la informació ha arribat als participants potencials.
- **Qualitat de la informació.** Valoració subjectiva de la pluralitat i la claredat de la informació rebuda.
- **Qualitat de la deliberació**
 - Possibilitat dels i les participants de poder expressar les seves idees en els debats.
 - Possibilitat de generar noves idees a partir de l'intercanvi de punts de vista i la deliberació.
 - Valoració del grau d'aprofundiment en la matèria de debat.
- **Avaluació pública.** Existència d'avaluació pública del procés participatiu.

Conseqüències

- **Influència dels participants en els resultats.**

Grau en què s'han recollit en els resultats les temàtiques i propostes plantejades en els espais de participació.

- **Correspondència amb les necessitats.** Grau en què els resultats obtinguts donen resposta a les necessitats identificades en la temàtica objecte de participació.

- **Incidència en la planificació de polítiques**

- Traducció dels resultats del procés participatiu en un programa o política pública.

- Percentatge del pressupost afectat pel resultat del procés sobre el pressupost total de l'àmbit de referència.

- **Supervisió pública de la implementació**

- Existència (o previsió) d'un acte o procés de devolució de resultats als participants.

- Existència (o previsió) d'òrgans de seguiment amb presència de participants.

- **Aprenentatge dels agents**

- Grau en què el procés participatiu ha possibilitat als agents un major coneixement de la temàtica objecte de debat i de les formes de donar resposta.

- Grau en què els agents han adquirit tècniques i habilitats per a la participació.

- **Dinamització xarxes locals**

- Percepció dels agents organitzats de l'augment o disminució de la seva capacitat d'interlocució amb la contrapart (administracions cap a ciutadania i ciutadania cap a administracions).

- Cooperació entre organitzacions locals.

- Canvis en les administracions per fer-les més permeables a la participació.

BIBLIOGRAFIA

- AJANGIZ, R. (2007). "El mapa de la participación ciudadana en el País Vasco". Jornades Avaluant la Participació Ciutadana. Barcelona: IGOP.
- ANDUIZA, E. i MAYA, S. de (2005). *La qualitat de la participació: una proposta d'indicadors*. Col·lecció "Finestra Oberta", 43. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- AUBEL, J. (2000). *Participatory Programme Evaluation Manual: Involving Stakeholders in the Evaluation Process*. Calverton: Maryland Child Survival Technical Support Project.
- FONT, J. i BLANCO, I. (2003). *Experiències de participació ciutadana. Polis, la ciutat participativa. Participar en els municipis: qui, com i per què?* Barcelona: Centre per a la Participació Ciutadana, Diputació de Barcelona.
- FUNDACIÓN KALEIDOS. RED (2006). *Manual de equipamientos municipales de proximidad. Planificación constructiva, perfiles profesionales y participación ciudadana*. Madrid: Imagine.
- INSTITUTE OF DEVELOPMENT STUDIES (1998). "Participatory Monitoring and Evaluation". *IDS Policy Briefing*, 12.
- OIDP-IGOP (2006). *Guía práctica evaluación de procesos participativos*.
- PARÉS, Marc; CASTELLÀ, Carola i JORBA, Laia - IGOP (2007). "Alguns criteris i recomanacions per millorar la qualitat dels processos participatius". Revista *Innovació Democràtica*, 2. Barcelona: Departament de Relacions Institucionals i Participació.
- TAMAYO, M. (2004). "Estrategias de evaluación de políticas públicas". Document d'estudi per a la Comisión para el Estudio y Creación de la Agencia Estatal de Evaluación de la Calidad de los Servicios Públicos y de las Políticas Públicas. (Inèdit)

Collecció Finestra Oberta

1. Col·lectiu Ronda RCCL. *Immigració i estrangeria: l'estat de la qüestió*. 99 p. Març 1998.
2. Enric Marín i Joan Manuel Tresserras. *Seguiment de l'impacte social de les tecnologies de la informació i la comunicació (1/3)*. 56 p. Maig 1998.
3. Fundació CIREM. Jaume Funes (coord.), Quim Casals, Oriol Homs, Xavier Martínez, Ferran Miquel, Neus Roca i Jaume Trilla. *Proposta de mesures davant la desigualtat d'èxit a l'ESO*. 88 p. Juny 1998.
4. Salvador Cardús amb la col·laboració de Lluís Tolosa. *La premsa diària a les Illes Balears, el País Valencià i Catalunya (1976-1996)*. 122 p. Març 1998.
5. Enric Marín i Joan Manuel Tresserras. *Seguiment de l'impacte social de les tecnologies de la informació i la comunicació (2/3)*. 75 p. Octubre 1998.
6. Oriol Alsina i Roger Sunyer. *Informe sobre la Banca ètica a Europa*. 74 p. Novembre 1998.
7. M. José Montón i Montse Solerdecoll. *Experiències socioeducatives amb adolescents nouvinguts*. 46 p. Febrer 1999.
8. Carme Mayol i Eugènia Salvador. *Materials de lectura fàcil*. 85 p. Març 1999.
9. Francesc Deó, Marisa Abad, Encarna Larrey i Francesc Notó. *Un dia en la vida d'un nen. Un dia en la nostra vida*. 77 p. (Quadern del professor) i 105 p. (Quadern de l'alumne). Febrer 1999.
10. Enric Marín i Joan Manuel Tresserras. *Seguiment de l'impacte social de les tecnologies de la informació i la comunicació (3)*. 67 p. Maig 1999.
11. Marta Casas i Núria Casas en col·laboració amb Cristina Cerdà, Anna Montells i David Picó. *Projecte d'educació musical de La Lluna Blava*. 121 p. Novembre 1999.
12. Grup d'Estudis sobre els Drets dels Immigrants de la Universitat de Barcelona. *Les proposicions de reforma de la Llei d'estrangeria*. 77 p. Setembre 1999.
13. Jaume Funes i Fina Rifà (coord.). *Adolescents i dificultats socials a l'escola*. 98 p. Febrer 2000.
14. Laura Giménez i Laia Pineda. *La recerca social en l'administració local: una via d'aprofundiment de la democràcia*. 72 p. Març 2000.

15. Moisès Amorós, Ferran Camps i Xavier Pastor. *Mediació comunitària i gestió alternativa de conflictes a Catalunya. Una guia per a la governabilitat*. 91 p. Abril 2000.

16. Miquel Casanovas i Alfons Formariz. *Educació de persones adultes i immigració extracomunitària*. 62 p. Maig 2000.

17. ECOCONCERN. Robert Gonzàlez (coord.). *Processos participatius en la gestió d'espais naturals*. 94 p. Juny 2000.

18. Ana Escobar, Coro Luengo i M. José Pérez. *Aula d'acollida per a alumnes nouvinguts de l'IES Ramon de la Torre*. 92 p. Desembre 2000.

19. Marta Comas (coord.). *L'atenció als menors immigrants no acompanyats a Catalunya. Anàlisi de la realitat i propostes d'actuació*. 210 p. Gener 2001.

20. Marta Comas i Jaume Funes. *Educadores i educadors de carrer: de l'opció ideològica a l'opció tecnicometodològica*. 107 p. Gener 2001.

21. Equip d'Anàlisi Política de la UAB i Fundació Jaume Bofill. *Informe sobre la consulta ciutadana per a la revisió del Pla General d'Ordenació Urbanística de Cardedeu*. 110 p. Febrer 2001.

22. Antoni Segura (coord.), Pilar Comes, Santiago Cucurella, Andreu Mayayo i Francesc Roca. *Els llibres d'història, l'ensenyament de la història i altres històries*. 125 p. Juliol 2001.

23. Fundació FICAT. Irma Rognoni (coord.). *Menors del carrer: visió sociojurídica*. 139 p. Novembre 2001.

24. Equip d'Anàlisi Política de la UAB i Universitat del País Basc. *Xarxes crítiques a Catalunya i Euskadi: solidaritat internacional i antiracisme*. 124 p. Febrer 2002.

25. Equip d'Anàlisi Política de la UAB i Universitat del País Basc. *Xarxes crítiques a Catalunya i Euskadi: antimilitarisme i okupació*. 126 p. Febrer 2002.

26. Violeta Quiroga (relatora). *Atenció als menors immigrants: col·laboració Catalunya-Marroc*. 105 p. Març 2002.

27. Mònica Nadal, Rosa Oliveres i Miquel Àngel Alegre. *Les actuacions municipals a Catalunya en l'àmbit de la immigració*. 196 p. Març 2002.

28. Alfons Formariz, Miquel Casanovas i Clara Balaguer. *Educació de persones adultes per a la convivència i la cooperació en una societat multicultural*. 120 p. Gener 2003.

29. Fundació Jaume Bofill. *Granollers participa! Quina ciutat vols?* Informe del procés. 110 p. Març 2003.
30. Alicia Gómez, Rosa Patino i Jaume Funes (col·laborador). «*Fugint del futur*»: *La reserca de la mirada adolescent utilitzant tècniques audiovisuals*. 64 p. Maig 2003.
31. Laia Jorba i Lluís Planes. *Els consells veïnals i sectorials de Sitges, una experiència d'Agenda 21*. 56 p. Maig 2003.
32. Francesc Carbonell i Albert Quintana (coords.). *Immigració i igualtat d'oportunitats a l'ensenyament obligatori. Aportacions al debat sobre una futura llei d'educació a Catalunya*. 61 p. Juliol 2003.
33. Escenaris de Participació Ciutadana d'Ecoconcern. *Participació i immigració en contextos pluriculturals. La situació del Casc Antic de Barcelona*. 132 p. Setembre 2003.
34. Xavier Millán i Mawa N'Diaye (coords.). *Treball comunitari i interculturalitat: reflexions i experiències*. 128 p. Setembre 2003.
35. Esther Vivas. *Organitzacions, campanyes i moviments d'oposició al deute extern*. 96 p. Setembre 2003.
36. GREC Resolució de Conflictos. Noèlia Lafuente i Ferran Camps (coordinadors). *La gestió alternativa de conflictes en les organitzacions del tercer sector*. 103 p. Octubre 2003.
37. Maribel Garcia Gràcia (coordinadora). *Abandonament escolar, desescolarització i desafecció*. 131 p. Octubre 2003.
38. Marta Casas (coordinadora). *També catalans: Fills i filles de famílies immigrades*. 139 p. Novembre 2003.
39. Raül Turmo. *Andel: el model escandinau d'accés a l'habitatge*. 74 p. Febrer 2004.
40. Maria Padrós, Anna Zafon, Jaume Funes i Josep M. Puig. «*Educar millor és possible*» *Un projecte d'innovació a l'IES Miquel Tarradell*. 113 p. Abril 2004.
41. Carme Mayugo, Xavi Pérez i Marta Ricart (coordinadors). *Joves, creació i comunitat*. 157 p. Setembre 2004.
42. Fundació Jaume Bofill. *La participació ciutadana a través de les noves tecnologies. Estratègies per a la utilització de Consensus*. 48 p. Octubre 2004.

43. Eva Anduiza i Sergi de Maya. *La qualitat en la participació: una proposta d'indicadors*. 73 p. Maig 2005.

44. Koen Peeters Grietens. *Entre Tenebres. Gitanos immigrants: els rrom de l'est d'Europa a Barcelona i el seu accés a l'educació*. 133 p. Juny 2005.

45. Joaquim Sempere, director; Roser Rodríguez i Jordi Torrents. *El paper dels experts en els moviments ambientalistes a Catalunya*. 179 p. Juny 2005.

46. Marta Bertran. *Relacions entre famílies immigrades i institucions educatives en l'etapa de zero a sis anys*. 136 p. Novembre 2005.

47. Fundació Jaume Bofill. *Una proposta de pla de participació ciutadana: el cas de Molins de Rei*. 44 p. Desembre 2005.

48. Joan Subirats i Bernat Albaigés (coordinadors). *Educació i Comunitat. Reflexions a l'entorn del treball integrat dels agents educatius*. 179 p. Febrer 2006.

49. Irene Lop i Cristina Valls. *Joves i nit: un procés de participació amb joves*. 114 p. Abril 2006.

50. Roser Solà-Morales. *La gestió de la immigració a l'àmbit local. Reptes i actuacions*. 157 p. Desembre 2006.

51. Laia Jorba, Joel Martí i Marc Parés. *La qualitat en la participació: orientacions per a l'avaluació participada*. 56 p. Desembre 2007.

